

SUMARÍSSIM

1939-1945

70 ANYS DELS PRIMERS CONSELLS DE GUERRA A LES COMARQUES DE GIRONA

Producció i realització:
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Arxiu Històric de Girona
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

Consell Comarcal de l'Alt Empordà

Comissàries:
Montserrat Hosta Rebés
Erika Serna Coba

Revisió lingüística:
Anna Joan Casademont
Ivan Pulido Prat

Disseny gràfic de l'exposició i catàleg:
Agnès Figueres Ferrer

Col·laboració:
Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme
Museu Memorial de l'Exili

Imprimeix:
Impremta Aubert

Dipòsit Legal: GI-115-2009

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
ARXIU COMARCAL DE L'ALT EMPORDÀ

associació de familiars de
REPRESALIATS PEL FRANQUISME

MUME
Museu Memorial de l'Exili

Consell Comarcal de L'Alt Empordà

ÍNDEX

5 Pròleg
Ramon Alberch Fugueras

7 Un pas més cap a la recuperació de la memòria històrica
Pere Vila i Fulcarà

9 La memòria d'una guerra: fons per al seu estudi
Montserrat Hosta Rebés
Erika Serna Coba

21 Postguerra i pau incivil: els primers anys de la dictadura franquista a les comarques gironines
Jordi Font Agulló

31 Els consells de guerra
Josep Cruanyes i Tor

39 Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme
Esther Llorenç

47 Abreviatures i sigles

1 PRÒLEG

En l'avinentesa d'acomplir-se els setanta anys de la fi de la guerra civil espanyola l'Arxiu Històric de Girona i l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà han reeixit a continuar la seva fructífera col·laboració en aquest cas mitjançant l'organització d'una exposició i l'edició d'un opuscle dedicat a rememorar els 70 anys dels primers consells de guerra a les comarques de Girona. Aquesta iniciativa, generada amb el suport del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, el Museu Memorial de l'Exili i l'Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme, cal inscriure-la en un context presidit per dues realitats que estan assolint una dimensió extraordinària. D'una banda el notable impuls de recuperació de la memòria històrica referida al període de la guerra civil i el franquisme, amb la voluntat de restituir els principis de veritat, justícia i, en la mesura del possible, reparació a les víctimes o als seus familiars. En el cas de les comarques de Girona ens permet copsar amb tota la seva cruesa el fred exercici de la repressió i la revenja sistemàtica mitjançant els consells de guerra, que tot i voler revestir-se d'un entorn de legalitat en la immensa majoria dels casos no eren res més que estratègies dels vencedors per encobrir l'execució planificada d'assassinats amb un indubtable rerefons ideològic. De l'any 1939 al 1945 foren nogensmenys que 571 els ciutadans de les comarques gironines que moriren afusellats, la majoria d'ells de matinada a les tàpies del cementiri de Girona.

D'altra banda aquesta recerca i la seva difusió encaixa perfectament amb un moviment internacional que, en el marc de la defensa dels drets humans, evidencia la dimensió democràtica dels arxius en la mesura que conserven les proves documentals autèntiques que han de permetre, no només l'estudi històric del passat, sinó també donar suport a la restitució dels drets morals, cívics i econòmics dels represaliats i llurs famílies. En el cas que ens ocupa, els gairebé quaranta anys de dictadura franquista i la desmemòria i oblit que comportà una transició pactada atenuen l'aspecte més punyent d'aquesta necessària revisió històrica i que es concreta en la depuració de responsabilitats penals i la indemnització a les víctimes. Els avenços continguts en la Llei de la Memòria Històrica arriben massa tard per a molts dels represaliats pel franquisme i la llunyania dels fets dilueix l'horror que significà per a molts demòcrates la repressió franquista.

Amb tot, cal remarcar que reflexionar sobre el passat recent no és en cap cas un exercici estèril sinó que ha de propiciar l'assumpció ciutadana d'uns fets dels quals hem de ser capaços de treure'n conclusions que millorin el civisme i la convivència. Amb motiu de la celebració d'un dels primers congressos massius dedicats a la temàtica dels arxius i els drets humans a Ciutat del Cap el 2003 –i que ara es reprodueixen arreu del món amb una rellevant participació de l'organització no governamental internacional Arxivers sense Fronteres creada a Barcelona el 1998- es produïren les intervencions de Nelson Mandela i Desmond Tutú, líders dels drets humans i premis nobel de la pau. En els seus discursos posaren especial èmfasi en la imprescindible necessitat de recuperar la memòria per tal que els conflictes del passat no s'oblidin, i sobretot, que no es repeteixin. Tant de bo que l'esforç de recuperar aquesta informació dels expedients judicials i dels testimonis personals en el marc de les comarques gironines contribueixi a aquesta reivindicació creixent de dignitat i justícia universal.

Ramon Alberch Fugueras
Direcció General de Patrimoni Cultural
Subdirecció General d'Arxius i Gestió Documental

2 Un pas més cap a la recuperació de la memòria històrica

La nostra societat viu uns moments en els quals la recuperació de la memòria històrica s'ha convertit en un focus d'interès molt especial per a diferents generacions. Fa just 70 anys que acabava la Guerra Civil espanyola, un dels esdeveniments històrics que més conseqüències i més transcendència ha tingut en la vida política, social, cultural i econòmica de casa nostra. El sol fet que avui encara n'estem parlant ja ho demostra.

Curiosament, enguany farà justament tres dècades que la democràcia va recuperar l'últim reducte del règim anterior que encara governava la vida política del país. Em refereixo als ajuntaments. El 4 d'abril de 1979 es van celebrar les primeres eleccions municipals després del restabliment de la democràcia.

Els anys passen, però la memòria perdura. I una cosa són les dades fredes que significa el relat dels esdeveniments produïts al llarg de la història –l'efemèride que celebrarem aquest any als ajuntaments i les dades de xifres de vots i persones que van ocupar els càrrecs d'alcaldes i regidors- i una altra ben diferent els sentiments emotius que encara a dia d'avui desperta el record d'aquells moments de recuperació d'un nou espai de llibertat.

Reculant en el temps, l'exposició "Sumaríssim 1939-1945" vol ser una contribució més a aquesta recuperació de la crònica històrica, però al mateix temps ens aporta un conjunt de sentiments envers persones i famílies que van veure com el consells de guerra celebrats durant els primers anys del franquisme es convertien en una llosa que queia implacablement sobre ells –segant les seves vides en molts casos- i sobre la qual ha planat un silenci gairebé total durant dècades.

No ens ha d'espantar gens ni mica rescatar tot això de l'oblit. Tampoc voldria entrar a jutjar si les lleis aprovades a l'inici de la democràcia, que van suposar el punt final del règim anterior, havien d'haver tingut una major incidència en exigir responsabilitats als promotors i executors de la repressió. Avui, i cada dia que passa encara més, tot això ja és història, però el que no podem oblidar de cap de les maneres és la memòria. I tant l'exposició com el catàleg que s'ha editat contribueixen a evitar l'oblit.

Pere Vila i Fulcarà
President del Consell Comarcal de l'Alt Empordà

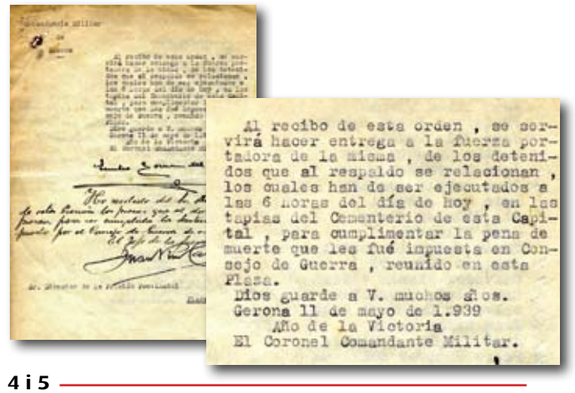
Montserrat Hosta Rebés – Arxiu Històric de Girona
Erika Serna Coba- Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

3 La memòria d'una guerra: fons per al seu estudi

L'experiència d'una guerra és una de les vivències més traumàtiques que pot patir qualsevol persona, i la simple supervivència, tant al front com lluny d'aquest, és l'objectiu de cada dia però, acabat el conflicte bèl·lic, s'imposa un nou ordre social on els triomfadors sempre porten les regnes del poder. La guerra comporta històries tràgiques i terribles injustícies que es mantenen desconegudes i sense explicació, com en el cas de la Guerra Civil de 1936-39 i la posterior repressió. Malgrat tot, alguns d'aquests fets ens han arribat per transmissió familiar i per via oral en la majoria dels casos. La gent que patí les conseqüències del conflicte -soldats voluntaris i forçats, dones i nens, jornalers i propietaris...- disposa d'una història de por, de mort, de violència, però a la vegada combinada amb ideals, amb supervivència i esperança. Són, en definitiva, històries de vida quotidiana, del dia a dia d'una comunitat que va lluitar per sobreviure dins d'una terrible confrontació civil i per uns anys posteriors de reconstrucció d'una nova situació política marcada per la venjança dels guanyadors.

L'autèntica memòria d'una guerra es guarda en bona part -o es guardava després de tants anys passats en el cas de la guerra civil espanyola- dins del record dels protagonistes, persones anònimes, víctimes i herois, amb situacions personals diferents, però amb el denominador comú que visqueren, en primera persona, la pitjor cara d'una situació tan hostil per a ells, dins d'una Espanya dels anys quaranta que es caracteritzà per la grisor generalitzada en tots els sectors socials.

La literatura sobre la guerra civil espanyola és molt abundant, però encara resta al tinter molt per escriure. S'ha d'intentar recuperar de l'oblit de la memòria els records i les vivències dels pocs protagonistes vius que encara queden, i s'han de censar amb rigor els milers de noms de desapareguts, molts dels quals estan descansant en fosses comunes, en antics camps de batalla o en cementiris clandestins i els familiars dels quals no han

Al recibo de esta orden , se servirá hacer entrega a la fuerza portadora de la misma , de los detenidos que al respaldo se relacionan , los cuales han de ser ejecutados a las 6 horas del día de hoy , en las tapias del Cementerio de esta Capital , para cumplimentar la pena de muerte que les fué impuesta en Consejo de Guerra , reunido en esta Plaza.
Dios guarde a V. muchos años.
Gerona 11 de mayo de 1.939
Año de la Victoria
El Coronel Comandante Militar.

4 i 5
Ofici de relació de presoners per ser afusellats al cementiri de Girona, 11 de maig de 1939 (AHG)

1
Façana de l'antic convent de Sant Josep de Girona, avui seu de l'Arxiu Històric de Girona

2
Façana de l'antic escorxador de Figueres, obra modernista de Josep Azemar, on està ubicat l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà

3
Sala de consulta de l'Arxiu Històric de Girona

6
Document de l'expedient de la presó de Girona de Salvadora Catà, 1939 (AHG)

tingut mai un certificat de defunció. Moltes morts de després de la guerra són en realitat -avui ho sabem, víctimes de la repressió política i ideològica. És necessari, per tant, fer evident que la història oficial fou edificada sobre un pacte col·lectiu d'amnèsia després del silenci imposat per quatre dècades de dictadura.

L'exposició que presentem vol ser a la vegada un record per a totes aquelles persones que patiren ara fa setanta anys el procés de judicis sumaríssims de consells de guerra, així com també mostrar des de l'Arxiu Històric de Girona (AHG) i l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE) tots els fons documentals que apleguem als nostres centres i que són d'interès i de consulta obligada per a l'estudi de la repressió franquista a les nostres terres.

Tant a l'ACAE com a l'AHG s'ofereix a l'abast dels investigadors i del públic en general, amb les restriccions de consulta que marca la llei, els fons dels respectius **centres penitenciaris**. Tant la documentació de la presó de Figueres com la de Girona adquireix un especial interès per a la investigació dels períodes recents de la nostra història més marcats per la repressió, per exemple els anys 1939 i següents quan milers de reclusos hi van in-

PRISIÓN PROVINCIAL DE GERONA

990

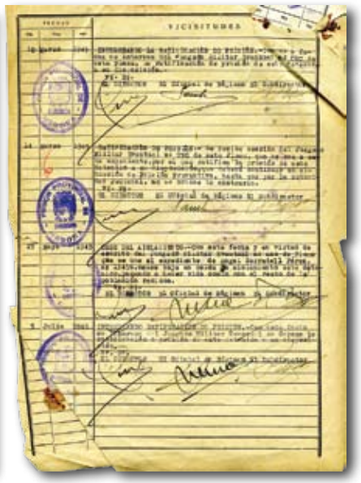
VICISITUDES

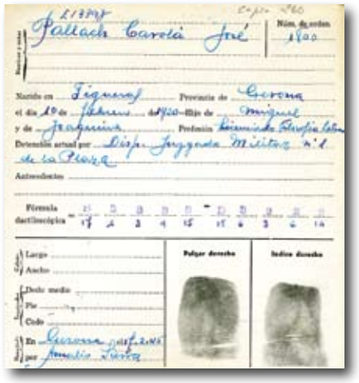

Secretario de
Causos del Juzgado
del que es
Juez el
Don

7 i 8
Documents de l'expedient de la presó de Girona de Francesc Valls, 1939 (AHG)

Prisión

Fallach Carolà José

Nacido en Figueres Provincia de Gerona
el día 19 de febrero de 1910 Hijo de Miguel
y de Joaquina Profesión Licenciado Filosofía
Detención actual por Sala Segunda Militar nº 1
de la Plaza

Antecedentes

Filiación dactiloscópica

Largo
Ancho
Diám. medio
Pie
Codo

Pulgar derecho

Índice derecho

En Gerona
por Jefatura Policía

9, 10, 11 i 12
Documents de l'expedient de la presó de Girona de Josep Pallach, 1945 (AHG)

gressar víctimes de la repressió franquista. Aquests fons apleguen expedients i fitxes dactiloscòpiques dels interns, 15.000 a Figueres i 32.400 a Girona, des de 1936. Dels empresonats en el període de 1939 fins a una desena d'anys després del final de la guerra, molts ho són pel delicte de "rebel·lió militar" o "auxili a la rebel·lió", que no són més que condemnes polítiques. La presó de Girona durant la Guerra Civil amplià les seves instal·lacions al Seminari diocesà, posteriorment es traslladà al municipi veí de Salt.

La **documentació dels ajuntaments** és també una bona font d'informació. L'ACAE té com a un dels seus objectius prioritaris la salvaguarda del patrimoni documental dels nombrosos municipis petits que componen la comarca. D'entre els fons inventariats de cinquanta-un municipis de l'Alt Empordà que es custodien en aquest arxiu, es poden trobar documents relacionats amb el manteniment de l'ordre, com el control dels salconduïts o passis de radi que permeten la circulació de persones en especial durant temps de revoltes i de guerres, el control de la possessió d'armes per privats, i els expedients que formaren part de les juntes locals de Llibertat Vigilada amb el cens d'alliberats durant els primers anys del règim franquista.

MUNICIPIO DE Sendalls PROVINCIA DE

Año de 19

CENSO DE LIBERADOS

Comprensivo de cuantos se hallan en libertad condicional en este Municipio en virtud de los indultos concedidos a quienes fueron condenados por los Tribunales militares a consecuencia de la subversión marxista

13
Censo de Liberados *del poble de Boadella d'Empordà que servia per informar a l'Ajuntament de qui gaudia de llibertat condicional acabada la guerra, 1941 (ACAE)*

Falange Española Tradicionalista y de las J. O. N. S.

DEPURACION

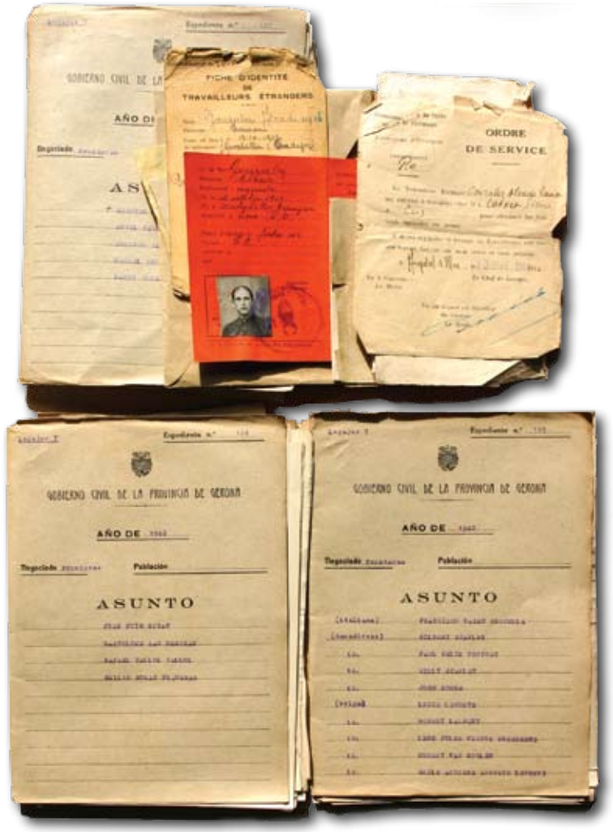
PROVINCIA DE GERONA

JEFATURA LOCAL DE

14
Fitxa de la Delegación local de Falange Española Tradicionalista y de las Jons *de Garriguella on s'informa de l'actuació política d'un veí com a pas previ a l'afiliació, 1941 (ACAE)*

La depuració dels funcionaris municipals fou un fet que portà a no poques persones a abandonar el seu lloc de feina. Els alcaldes, com a persones implicades dins del nou ordre, expediren documents relacionats amb la repressió i la persecució; així, dins dels documents d'alcaldia es poden trobar certificats de bona conducta, avals, recomenacions o, al contrari, denúncies avalades per descripcions de testimonis d'actuacions personals polítiocosocials determinades durant la guerra.

A l'AHG s'hi conserven fons documentals bàsics per a l'estudi de la Guerra Civil i les seves conseqüències com són el del **Govern Civil** de Girona o el fons de l'Audiència Provincial. En el fons del Govern Civil totes les sèries documentals sobre control policial i seguretat interior tenen relació amb el tema de la repressió. Cal destacar 793 lligalls de 1941 a 1977 amb informació sobre persones detingudes o controlades en passar per la frontera francesa, on s'hi pot trobar informació de les que passaven clandestinament per la zona fronterera de l'Alt Empordà, o legalment per la Jonquera o Portbou, ciutadans espanyols o estrangers que fugien de la persecució franquista o del terror del nazisme.

FICHE D'IDENTITE DE TRAVAILLEURS ETRANGERS

ORDRE DE SERVICE

GOBIERNO CIVIL DE LA PROVINCIA DE GERONA

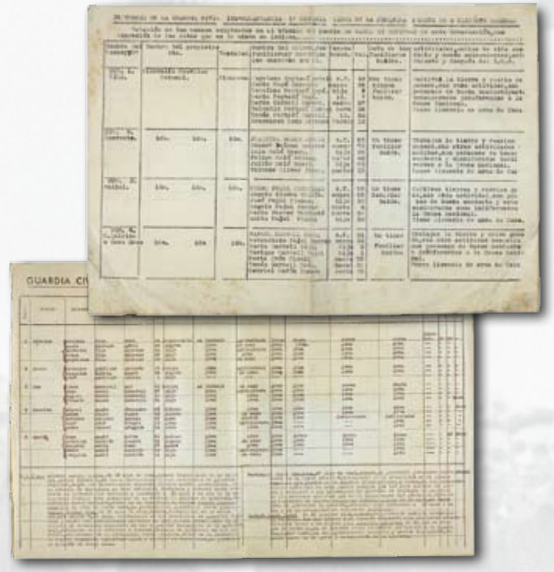
AÑO DE

ASUNTO

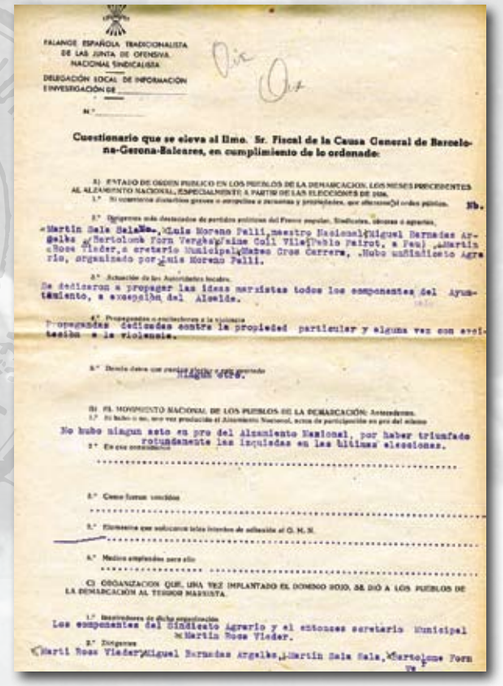
15
Expedients del Govern Civil que contenen documents del control de la frontera amb França, 1941 (AHG)

16
Dipòsits documentals del fons del Govern CIvil de l'Arxiu Històric de Girona (AHG)

La investigació i recerca d'informació sobre persones, entitats i organismes de tota mena fou la base sobre la qual es construí la dictadura, i això és el que es veu clarament en la documentació que arribava al governador civil que exercia el poder polític i administratiu total a la província, i que ell, al seu torn, feia arribar al govern central. Un bon exemple són els informes de les comissaries de policia i els de la guàrdia civil, amb tota mena de dades personals de ciutadans i ciutadanes a la recerca de la seva ideologia política i la seva afecció o desafecció a la gloriosa causa nacional, "partes" quotidians que calia reportar a l'autoritat. Trobem un recull informatiu de tots els masos de la província per municipis per controlar la possible ajuda que podrien rebre els maquis, o bé els qüestionaris de la famosa "Causa General", que des de tots els pobles servirien per a organitzar la repressió franquista. També hi ha 193 capses que contenen expedients sobre investigacions de persones i entitats per activitats polítiques d'oposició al règim des del 1940.

GUARDIA CI

17 i 18
Informes de la Guàrdia Civil sobre masos i cases aïllades amb descripció detallada de les persones que hi vivien, 1946 (AHG)

FALANGE ESPAÑOLA TRADICIONALISTA DE LAS JUNTA DE OFENSIVA NACIONAL SINDICALISTA

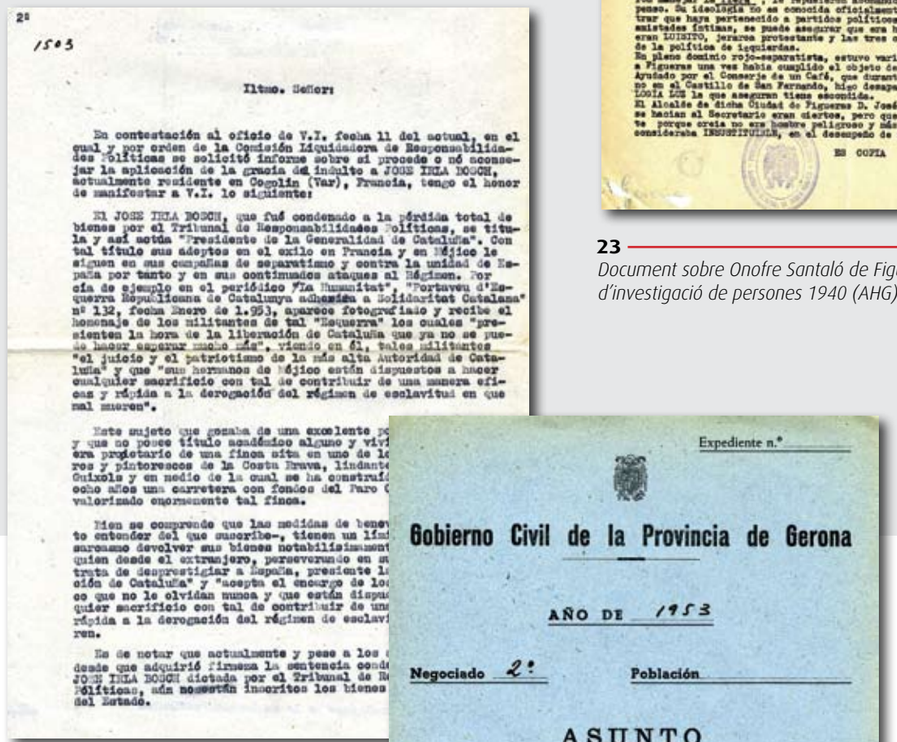
DELEGACIÓN SOCAL DE INFORMACIÓN E INVESTIGACIÓN DE

Cuestionario que se eleva al Ilmo. Sr. Fiscal de la Causa General de Barcelona-Gerona-Baleares, en cumplimiento de lo ordenado:

No hubo ningun acto en pro del Alzamiento Nacional, por haber triunfado rotundamente las izquierdas en las ultimas elecciones.

Los componentes del Sindicato Agrario y el entonces secretario Municipal de Martin Rosa Vleder.

19
Informació política per a l'elaboració de la Causa General *sobre el poble d'Oix 1941-1959 (AHG)*

1503

Iltmo. Señor:

En contestación al oficio de V.I. fecha 11 del actual, en el cual y por orden de la Comisión Liquidadora de Responsabilidades Políticas se solicitó informe sobre si procede o nó aconsejar la aplicación de la gracia de indulto a JOSE IRLA BOSCH, actualmente residente en Cogolin (Var), Francia, tengo el honor de manifestar a V.I. lo siguiente:

El JOSE IRLA BOSCH, que fué condenado a la pérdida total de bienes por el Tribunal de Responsabilidades Políticas, se titula y así actúa "Presidente de la Generalidad de Cataluña". Con tal título sus adeptos en el exilio en Francia y en Méjico le siguen en sus campañas de separatismo y contra la unidad de España por tanto y en sus continuados ataques al Régimen. Por cía de ejemplo en el periódico "La Humanitat", "Portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya adherida a Solidaritat Catalana" nº 132, fecha Enero de 1.953, aparece fotografiado y recibe el homenaje de los militantes de tal "Esquerra" los cuales "presienten la hora de la liberación de Cataluña que ya no se puede hacer esperar mucho más", viendo en él, tales militantes "el juicio y el patriotismo de la más alta Autoridad de Cataluña" y que "sus hermanos de Méjico están dispuestos a hacer cualquier sacrificio con tal de contribuir de una manera eficaz y rápida a la derogación del régimen de esclavitud en que mal mueren".

Este sujeto que gozaba de una excelente p
y que no posee título académico alguno y viv
era propietario de una finca sita en uno de l
ros y pintorescos de la Costa Brava, lindante
Guixols y en medio de la cual se ha construí
ocho años una carretera con fondos del Paro
valorizado enormemente tal finca.

Bien se comprende que las medidas de benev
to entender del que suscribe-, tienen un lími
sarcasmo devolver sus bienes notabilísimament
quien desde el extranjero, perseverando en su
trata de desprestigiar a España, presiente la
cía de Cataluña" y "acepta el encargo de los
co que no le olvidan nunca y que están dispu
quier sacrificio con tal de contribuir de una
rápida a la derogación del régimen de esclavi
ren.

Es de notar que actualmente y pese a los
desde que adquirió firmeza la sentencia cond
JOSE IRLA BOSCH dictada por el Tribunal de R
Políticas, aún no están inscritos los bienes
del Estado.

Expediente n.º

Gobierno Civil de la Provincia de Gerona

AÑO DE 1953

Negociado 2º Población

ASUNTO

José Irla Bosch

Informe sobre Responsabilidades Políticas

Este sujeto que gozaba de una excelente posición económica y que no posee título académico alguno y vivía de sus rentas, era propietario de una finca sita en uno de los sitios más caros y pintorescos de la Costa Brava, lindante con San Feliu de Guixols y en medio de la cual se ha construído, hace más de ocho años una carretera con fondos del Paro Obrero que ha revalorizado enormemente tal finca.

Bien se comprende que las medidas de benevolencia -al modesto entender del que suscribe-, tienen un límite y resultaría un sarcasmo devolver sus bienes notabilísimamente mejorados a quien desde el extranjero, perseverando en su conducta criminal trata de desprestigiar a España, presiente la hora de "liberación de Cataluña" y "acepta el encargo de los hermanos de Méjico que no le olvidan nunca y que están dispuestos a hacer cualquier sacrificio con tal de contribuir de una manera eficaz y rápida a la derogación del régimen de esclavitud en que mal mueren.

20, 21 i 22
Informe policial sobre Josep Irla Bosch per al sumari de responsabilitats polítiques, 1953 (AHG)

NOTA CONFIDENCIAL

ONOFRE SANTALÓ.- Secretario del Ayuntamiento de Figueras.- Pertenecía a la Logia LUZ de Figueras, muy joven se inició en la masonería, porque su padre era grado 33.
Durante los primeros meses de la guerra y cuando la situación era controlada por la horda, fué suspendido de su destino, pero cuando los hermanos consiguieron manejar la fiera, le repusieron abonándole los meses que había estado suspenso. Su ideología no es conocida oficialmente, ya que no se ha podido demostrar que haya pertenecido a partidos políticos, pero tomando como bases a sus amistades íntimas, se puede asegurar que era hombre de izquierdas, sus íntimos eran LUBITZ, jerarca protestante y las tres o cuatro figuras de relieve local de la política de izquierdas.
En pleno dominio rojo-separatista, estuvo varias veces en Francia, regresando a Figueras una vez había cumplido el objeto de su viaje.
Apoyado por el Consorcio de un Café, que durante el dominio rojo, tuvo un destino en el Castillo de San Fernando, hizo desaparecer toda la documentación de la LOGIA LUZ la que aseguran tiene escondida.
El Alcalde de dicha Ciudad de Figueras D. José Jou, dijo que estos cargos que se hacían al Secretario eran ciertos, pero que él tenía que ayudarle de una parte porque creía no era hombre peligroso y más que nada, porque a su juicio lo consideraba INSUSTITUIBLE, en el desempeño de sus funciones.

ES COPIA

23
Document sobre Onofre Santaló de Figueres dins la sèrie d'investigació de persones 1940 (AHG)

24
Treballs de digitalització de documents del fons del Govern Civil a l'Arxiu Històric de Girona

Juzgado Civil Especial de Responsabilidades Políticas de Zaragoza

Año de 1940
Núm. Anterior
Núm. Juzgado
Contra
Responsabilidad exigida
Iniciado
JUEZ
SECRETARIO

25
Expedient de Responsabilitats Polítiques de Santiago Pi Suñer, catedràtic de medicina de Saragossa, 1940 (ACAE)

Els drets ciutadans a partir del 1939 són un altre camp on es pot cercar informació relacionada amb la repressió, autoritzacions i informes d'**associacions i entitats** i dels actes públics que organitzaven. En aquest capítol es conserva també molta documentació sobre eleccions municipals, generals i i referèndums. Molta d'aquesta documentació acaba de ser inventariada i està en procés de digitalització per posar-la a disposició dels historiadors.

La documentació del **Tribunal de Responsabilitats Polítiques** formada per sumaris oberts a les persones del camp republicà sota les acusacions més diverses, es conserva als arxius judicials de Barcelona, excepte els de l'Alt Empordà, que es troben amb la resta de documentació del Jutjat d'Instrucció núm. 1 de Figueres custodiat a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. Algunes peces separades de sumaris d'aquest Tribunal, entre les quals hi ha la del president Irla de Sant Feliu de Guixols i el seu germà, es troben al fons de l'Audiència de Girona.

El partit únic franquista FET i de les JONS s'organitzava a nivell provincial i local. De la Prefectura Provincial del Movimiento, el cap de la qual era el governador civil, s'ha conservat poca documentació, tan sols correspondència general i expedients i oficis dels diferents organismes que agrupava, mentre que de les prefectures locals del Movimiento ens ha arribat documentació que ha anat ingressant traspaperada entre els diferents fons municipals. Malauradament, en el cas de l'Alt Empordà, la característica comuna és el poc volum de totes aquestes seccions locals. Apleguen sol·licituds d'ingrés, correspondència, carnets d'afiliats, actes, eleccions, expedients de depuració...

26
Actes de celebració del IV Aniversari de la Liberación Nacional *a la Rambla de Figueres amb l'assistència de les autoritats civils i militars del moment (ACAE)*

27
Desfilada militar a la Rambla de Figueres durant la diada de celebració del IV Aniversari de la Liberación Nacional, amb l'alcalde Jou i altres autoritats militars del moment (ACAE)

28
Banderí del comunicat oficial de guerra d'entrada de les tropes nacionals a nombroses poblacions el 8 de febrer del 1939 (ACAE)

El fons personals de determinats personatges amb destacades actuacions polítiques són una font d´informació molt interessant. A l´ACAE es conserva la documentació del despatx dels **procuradors Jou** de Figueres (1386-2001), encara que el gruix principal són les poc menys de quatre mil causes civils i penals des del 1892, així com els nombrosos afers administratius privats amb assegu-radores, lloguers, i tramitacions diverses, amb adminis-tració dels més importants patrimonis agraris altempor-danesos. També s´incorpora a aquest fons d´empresa tota la documentació derivada de la participació de Josep Jou Carreras en la vida política i social de Figueres, en es-pecial, dels períodes en què fou alcalde de la ciutat –de 1928 a 1930 i de 1939 a 1946. Per la seva ideologia i posicionament polític, fou el procurador de la majoria dels plets iniciats per al cobrament de rendes agràries no abonades durant la guerra civil, per abandonament del país per part dels propietaris o per incautament de les diferents col•lectivitzacions agràries que s´organitzaren a la comarca. Aquest aspecte es veu complementat amb un parell de capses arxivadores convencionals que l´advocat Francesc Lagresa de Figueres va tramitar també per raó d´incautaments entre els anys 1940 i 1943.

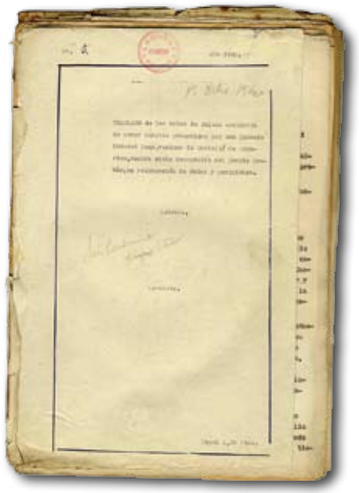
Altra documentació esparsa sobre els primers anys de repressió estatjada a l´ACAE són una vintena d´expedients d´informació testifical sobre l´actuació políti-cosocial (1940-1941) de determinades persones al Jutjat de 1ª Instància i Instrucció de Figueres.

29
Petició d'informació política de manera confidencial d'un noi figuerenc que començava a fer el servei militar l'any 1942 (ACAE)

30
Declaració signada al juliol del 1942 per deu veïns d'Ordis on avalen a Narcís Arbat per tal que fos posat en llibertat atesa la seva correcta actuació durant els anys de la guerra, davant la condemna de dotze anys i un dia que el condemnava un judici sumaríssim (ACAE)

31
Portada d'un voluminós expedient de judici de menor quantia del 1940 en què es reclamen rendes no cobrades durant els anys de la guerra civil a Castelló d'Empúries per incautament de trenta vessanes de terra a l'estany Copons (ACAE)

Año IX. - Núm. 209 — Figueras, 21 Diciembre de 1939. Año de la Victoria.

ÓRGANO DEL PATRONATO DE LA CATEQUIS

TRES AÑOS DESPUÉS....

Al reanudar desde esta hoja volandera, programa de las actividades que irá desarrollando nuestro Patronato Parroquial, nuestra comunicación con los socios de dicha entidad, un incalificable de emoción nos encoge y asedia.

Por ayer... y hoy pasaba tres años y medio. En cierta manera tan lejanos... la fecha que inicia una convivencia tan profunda en las vueltas sinuosas de nuestro querido y calentado Patria, que parecía haya pasado medio siglo, lapso de tiempo necesario en otras épocas para que se desenvolviera y asilenciaran hirgas las luchas religiosas, política y social cuyo conveguelara no tiene par en la Historia; tan cercana... de otra parte, que todavía parecen resonar en nuestros oídos el revuelillo del latigo que azotaba nuestros cuerpos, el bramido del volcan eclipse de pasiones insanas que hicieron por desatarse, y los desafueros; la furia del huracán que mancharon nuestros corazones arregladitos y mitenarios y, más que todo ello, con ser tan importantes, encuentran aun en nuestro corazón las palabras, las gestas, la actuación de aquellas personas tan queridas — y su imagen está todavía retratada en nuestra retina — y cuya influencia fué decisiva, capital, en la magna empresa de redención espiritual de nuestra Ciudad.

Para ellos nuestra primera mención y la profunda gratitud eterna. Sin regatear un solo de nuestros y a la generación actual incumbe la honrosa tarea de que aquél se perpetúe en el parvenir.

Un episcio en honor de nuestros gloriosos Ejércitos, admiración del mundo, una sola bandera al valor de nuestras bélicas; las primeras divisiones del Ejército en dar el paso, y un «Carmen Pertenece en honor del Caudillo que supo encauzar y dirigir unos y otros por las sendas inmaculadas de la gloria hacia la victoria definitiva.

Respuesto a la par que a nuestros primeros Asambleas y Consejos, sabemos ellos la transcendencia que tiene en la Historia el Patronato para España, la importancia de su aportación de cada uno de los que lo integran y el sacrificio de su tiempo de paz; y en cuanto a nuestra labor para nosotros los hechos, nuestros deberes de nuestra fundación, nuestros asambleos de nuestra fundación, nuestros asambleos de nuestra fundación, nuestros asambleos

37

Soldats a la plaça de la Catedral de Girona en l'aniversari de l'entrada de les tropes franquistes, 1940 (AMG-CRDI, autor Lluís Solà)

Jordi Font Agulló
Director del Museu Memorial de l'Exili

4 Postguerra i pau incivil: els primers anys de la dictadura franquista a les comarques gironines

38

Multitud a la Gran Via de Girona en l'aniversari de l'entrada de les tropes franquistes, 1940 (AMG-CRDI, autor Lluís Solà)

Com és sabut, l'estiu de 1936 la República de l'abril de 1931 va rebre un cop irreversible. Entre el 17 i el 19 de juliol una part significativa de l'Exèrcit espanyol, amb el suport de l'Església catòlica i de les forces polítiques conservadores, es va revoltar de manera violenta contra l'ordre constitucional republicà. De manera immediata, les organitzacions polítiques i sindicals progressistes i revolucionàries van oferir una forta resistència que va suposar, en moltes zones de l'Estat, la derrota momentània dels alçats en armes. El fracàs relatiu de la insurrecció feixista va implicar l'inici d'una contesa civil. A Catalunya, on l'esquerra havia anihilat la reacció, es va iniciar un profund procés revolucionari ple de clarobscurs a causa de nombrosos episodis de violència. A la reraguarda de la zona republicana i particularment a Catalunya el litigi constant entre reforma i revolució i les tensions entre el govern de la República i el govern de la Generalitat van donar pas a una situació molt poc favorable per encarar una guerra desigual en recursos. D'aquesta manera, malgrat els esforços invertits, el conflicte va tenir un desenllaç favorable per al bloc autoanomenat *nacional* o *nacionalista*. El 10 de febrer de 1939 Catalunya estava sotmesa al jou del feixisme i l'1 d'abril l'opressió s'estenia a tot el territori peninsular.

A la demarcació de Girona, el cost humà de la Guerra Civil fou molt elevat. Si es té en compte la totalitat de les comarques, el nombre de víctimes identificables voreja les 7.000. Als aproximadament 4.500 morts en el front de guerra s'hi haurien d'afegir 2.500 a causa de la repressió republicana i franquista, els bombardeigs i les penalitats sofertes en centres d'internament i camps de concentració. Tanmateix, a aquestes xifres s'hauria de sumar un nombre desconegut, però segurament rellevant, de víctimes produïdes per la desnutrició, la reaparició de malalties epidèmiques i les seqüeles psicològiques derivades de la tensió, la por i el terror. Tot plegat confereix un escenari esfereïdor, ja que la majoria dels morts formaven part de la franja d'edat que oscil·lava entre els 18 i 30 anys.

39 i 40

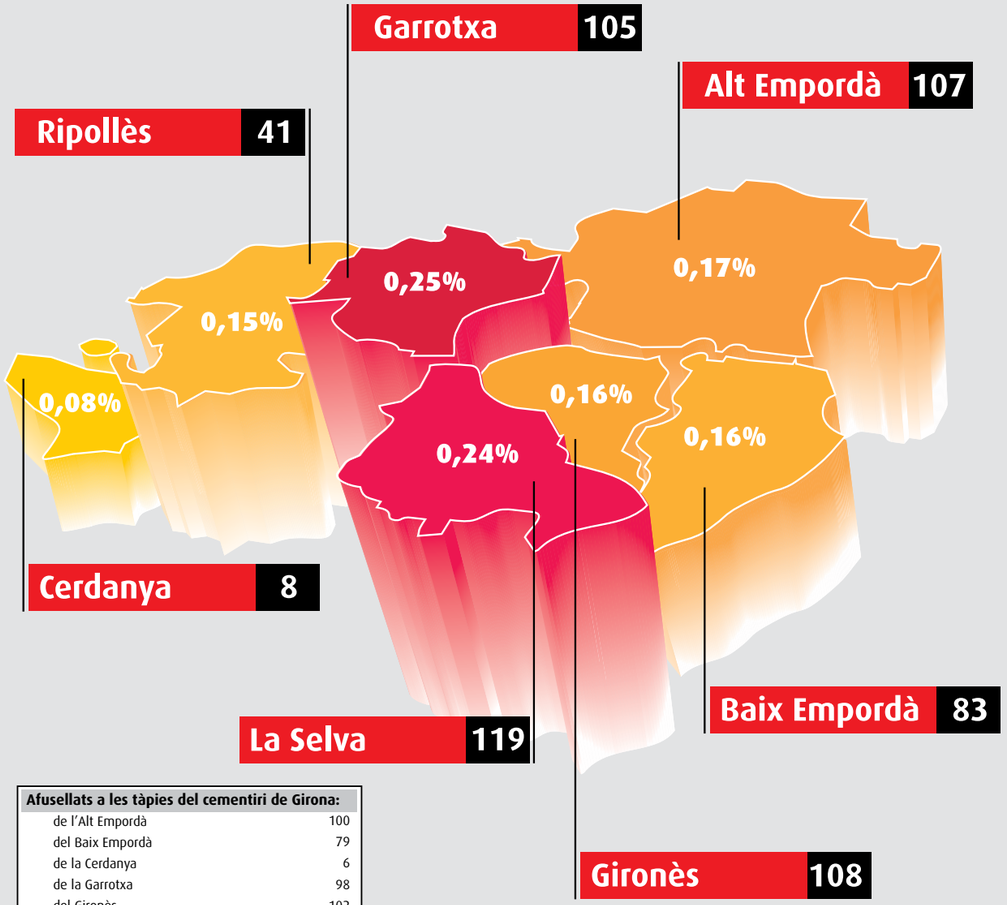
Imatges que formen part de l'expedient de valoració de danys elaborat per l'Ajuntament per a sol·licitar la reconstrucció de Figueres a la Comissió de Regions Devastades, 1940 (AHG)

L'escenari sobre el que es va erigir la victòria del general Franco era desolador. La regió de Girona no va ser pràcticament mai front de guerra. Només les darreres setmanes del conflicte. Tanmateix, sí que va ser una zona de reraguarda sobrecarregada de refugiats d'arreu de la península. A la Catalunya de finals de 1938 s'ha comptabilitzat que hi havia entre 800.000 i un milió de persones que havien deixat la seva terra d'origen per evitar els efectes de la guerra i, sobretot, per escapolir-se de la repressió sistemàtica i ferotge del règim totalitari que encapçalava el general Franco. Sens dubte, la situació geogràfica i uns passos fronterers en direcció cap a França de fàcil accés van possibilitar que molta gent salvés la pell durant els dies terribles de la primera setmana del febrer de 1939. En ciutats com Girona i Figueres, a les darreries de gener el col·lapse era gairebé absolut. El tancament de la frontera francesa i els bombardeigs incessants de l'aviació *nacional* van agreujar considerablement la situació. Per exemple, a la ciutat de Figueres, les incursions aèries van ocasionar un gran nombre de morts i ferits. Es parla d'una quantitat de víctimes similar a les del tristament cèlebre atac sobre Gernika.

A partir del 4 de febrer, un cop la ciutat de Girona va ser ocupada per la IV Divisió de Navarra i unitats de la legió, les autoritats franceses van decidir obrir els passos fronterers. Entre el 5 i el 9 de febrer el que quedava de l'Exèrcit Popular a Catalunya, més un nombre molt alt de civils (dones, nens, gent gran), funcionaris i responsables polítics diversos, van atènyer territori de jurisdicció francesa. En total, es tractava de gairebé mig milió de persones que es van veure abocades a l'inici d'un penós trajecte marcat per la humiliació, la gana i la incertesa. Els camps de concentració erigits a corre-cuita a les platges del Rosselló són la mostra ben clara de tot aquest sofriment.

Si els camins de l'exili i de la diàspora republicana foren durant almenys els anys de la Segona Guerra Mundial un calvari per a milers de catalans i espanyols de procedències diverses, no és menys cert que per a una franja considerable de la població, que va romandre dins de les fronteres del *Nuevo Estado* sota la suposada pau franquista, els patiments també van ser molt grans. Com ha assenyalat l'historiador Josep Clara "[...] la pau oficial

Percentatge de població que va ser afusellada i xifres totals per comarca

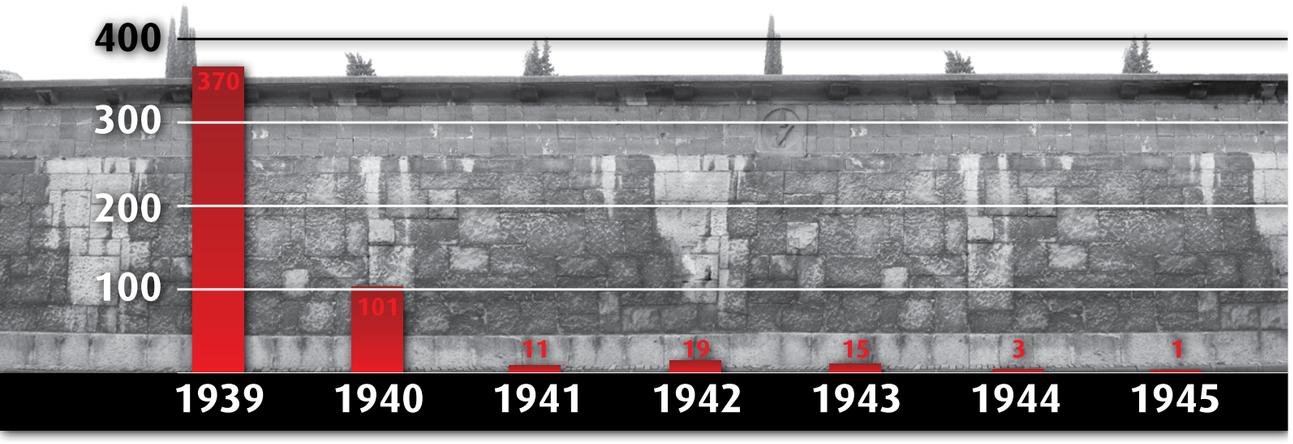

Afusellats a les tàpies del cementiri de Girona:	
de l'Alt Empordà	100
del Baix Empordà	79
de la Cerdanya	6
de la Garrotxa	98
del Gironès	102
de la Selva	99
del Ripollès	26
d'origen desconegut	11
TOTAL	**521**
Afusellats al Camp de la Bòta:	
de l'Alt Empordà	7
del Baix Empordà	4
de la Garrotxa	6
del Gironès	6
de la Selva	20
del Ripollès	15
TOTAL	**58**
Afusellats a Lleida	
de la Cerdanya	2
TOTAL	**2**
Afusellats a Saragossa	
de la Garrotxa	1
TOTAL	**1**
TOTAL	**582**

41

Diagrama del percentatge de població afusellada. Dades calculades segons el banc d'estadístiques de municipis i comarques (Idescat)

El nombre d'afusellats ha estat extret dels estudis d'Esther Llorenç (secretària de l'AFRF), les xifres no són definitives ja que la tasca d'identificació i enumeració de les persones afusellades és complicada i de moment està inacabada.

42
Diagrama del nombre de persones afusellades a les tàpies del cementiri de Girona del 1939 al 1945

del 1939 va significar una derrota d'una part significativa de la societat gironina, i no hi aportà ni civilitat ni reconciliació, sinó divisió, odi i predomini del súbdit sobre el ciutadà." Veritablement, la instauració del *Nuevo Estado* franquista, després de la derrota republicana a la Guerra Civil, va comportar una fractura històrica sense precedents. A la regió de Girona, com a la resta de l'Estat espanyol, les dues primeres dècades de dictadura es van caracteritzar per la submissió de gran part de la població a un escenari dominat per la por, la repressió i les dificultats econòmiques. La lluita diària per a la supervivència va esdevenir el principal tret d'identificació d'una societat dirigida per un sistema polític amb voluntat totalitària i una vocació fortament espanyolista. De la mateixa manera que a l'Alemanya nazi i a l'Itàlia feixista, el franquisme va abolir qualsevol signe de llibertat democràtica. Tan sols, més tard, els canvis en el context internacional, ocorreguts una vegada finalitzada la Segona Guerra Mundial, i la seva llarga durada van suavitzar en aparença la duresa del règim.

Precisament, aquest perllongament en el temps va permetre que la dictadura anés construint la seva pròpia imatge d'acord amb el context històric internacional. Es va passar d'uns primers anys d'entusiasme per les potències de l'Eix —que es van caracteritzar per l'aplicació d'una violència d'Estat sense dissimulació, completament oficialitzada i entesa com una purificació i expiació dels suposats pecats comesos pels "mals espanyols"— a una nova projecció de si mateixa de caire liberalitzant que la situava al costat dels Estats Units, el gran baluard de l'ordre capitalista durant la Guerra Freda. Per consegüent, aquesta habilitat per adaptar-se a les necessitats del moment pot induir a una percepció errònia del franquisme, sobretot en el sentit de minimitzar els seus vincles amb els feixismes d'entreguerres. Per això, resulta tan necessari fixar l'atenció en l'estudi dels seus capítols més repressius. És a dir, en tota l'obra repressora que va representar milers d'afusellats i centenars de milers de persones recloses en presons, camps de concentració i batallons de treball. La violència és inherent als orígens fundacionals de la dictadura i hi serà present, en més o menys intensitat, fins a la seva fi. Pel que fa a les comarques gironines, aquesta violència va tenir com a màxim exponent les més de 500 persones executades a les parets del cementiri de Girona durant el mateix any 1939 i els primers anys quaranta.

Van ser poc més de 500 perquè, en certa manera, moltes de les potencials víctimes van escapolir-se per la frontera francesa i perquè, una vegada la guerra s'havia acabat, costava més de portar a terme matances indiscriminades del tipus que es van produir a Andalusia Occidental i a Extremadura durant els primers mesos de 1936. En el règim franquista —i això cal remarcar-ho— el càstig era fonamental però no era només això el que es perseguia. Com en altres sistemes totalitaris d'entreguerres, hi havia la pretensió d'aconseguir un consens o, el que és el mateix, un suport actiu d'una franja ampla de la població.

Per aquesta raó, a la dictadura li calia oficialitzar i burocratitzar la imposició de la violència repressora. Així tot semblava més legítim i justificat a ulls dels possibles afectes. A partir de febrer de 1939, des de les instàncies de l'Estat franquista, es van començar a aplicar en terres gironines una munió de mesures repressives que es justificaven, per exemple, en els Consells de Guerra i en la posada en pràctica d'articulats legals recentment promulgats com la *Ley de Responsabilidades Políticas* i la *Ley de Represión de la Masoneria y el Comunismo*. Tot plegat va implicar l'endegament de nombroses accions depuradores sobre una gran proporció de la població gironina, que abans del mes de febrer de 1939 havia militat o simpatitzat amb les forces polítiques de l'esquerra. Els efectes no podien ser altres que l'extensió d'una densa xarxa repressiva en el si de la societat. Està comprovat que en aquell context es va promoure amb força, entre la població civil, la denúncia i la delació. De fet, la dictadura de Franco va ser modèlica en el seu afany d'estendre la delació entre la ciutadania. Els resultats d'aquestes polítiques no podien ser altres que els afusellaments abans esmentats i els empresonaments. Es calcula que al Seminari Diocesà de Girona hi va haver una població reclusa de més de 2.500 presos fins al 1942 i en el convent de Les Adoratrius de la mateixa ciutat s'hi concentraven més de 1.400 dones a la fi de 1940.

43
Presó de dones del convent de les Adoratrius de Girona, sense data (Família Torrent, cedida per AFRF)

44
Primera pedra de les obres de l'hospital de Figueres realitzades pels presos del centre penitenciari, 8 de setembre de 1943 (ACAE)

45
Visita del cap de l'estat F. Franco a Girona, el 29 de gener de 1942 (ACBE)

46
Visita del cap de l'estat F. Franco a Girona, el 29 de gener de 1942 (ACBE)

47
Menjador del seminari dels Salesians, 1940-60 (AMG-CRDI, autor Sebastià Martí)

També cal tenir present que la presó de Figueres allotjava més de 500 reclusos. A més del sistema carceller terrible, en les contrades gironines hi havia centres de distribució i depuració com, per exemple, la Carbonera de Figueres i nombrosos batallons de treballadors integrats també per presoners que s'encarregaven de la reconstrucció de ponts i altres edificacions destruïdes per la guerra. Aquesta atmosfera repressiva encara s'enraria més pel fet de considerar bona part del territori de la demarcació com a zona fronterera. Aquesta línia traçada al llarg de tota la línia pirinenca entrava cap a l'interior i afectava nuclis urbans com Figueres. Realment consistia en l'estructuració d'un Estat d'excepció que implicava un control social i policial extraordinari i que impedia la lliure circulació de les persones. La militarització de la línia fronterera gironina obeïa als interessos defensius del règim franquista durant la Segona Guerra Mundial i a la seva recerca d'una absoluta impermeabilitat enfront de l'exili republicà.

Com resulta obvi, la voluntat repressora del feixisme espanyol va provocar un clima social enterbolit, governat per la desconfiança i la desesperança. En aquest sentit, l'extrema preocupació del franquisme per les actituds dels seus súbdits va comportar la divisió de la població entre: "Adictos, indiferentes y desafectos". Qualsevol signe de dissidència només es podia expressar en privat o mitjançant la realització d'activitats clandestines. En la profusió d'aquest obscurantisme polític i moral durant la postguerra, l'Església catòlica hi va tenir molt a veure. En efecte, aquesta institució va exercir com a un dels principals pilars ideològics del franquisme. Podríem convenir que es va celebrar un autèntic renaixement de la religiositat que es manifestava públicament mitjançant la celebració de múltiples actes que perseguien l'espectacularitat i el protagonisme social. Per una altra banda, la política educativa del franquisme també va jugar un paper clau en tot aquell procés d'adoctrinament. Es va caracteritzar pel seu fort component religiós, pel seu contingut patriòtic espanyolista, per l'exaltació de la figura del Caudillo, per la utilització de l'escola com un instrument de socialització franquista, per la discriminació i el paper subordinat de la dona i, naturalment, pel control ideològic sobre els mestres i els professors.

El procés d'adoctrinament també s'entenia fora del púlpit i de les aules. D'aquesta manera, ben aviat, el règim franquista va dur a terme actes en què homenatjava les víctimes de la reraguarda republicana. Per exemple, el 28 d'abril de 1939 es van exhibir pels carrers de la ciutat de Girona més d'un centenar de fèretres que corresponien als cossos exhumats de simpatitzants franquistes assassinats. Cerimònies d'aquestes característiques es convertien en accions propagandístiques i, a més, estenien la por i la culpabilitat entre la majoria de la població. Es tractava de mobilitzar les masses o, almenys, d'aparentar que es mobilitzaven com estava en boga en països com Itàlia i Alemanya. Efectivament, el règim franquista, a través de la realització de nombroses commemoracions i efemèrides, va confeccionar, a fi d'aconseguir un veritable rentat de cervell de la població, una mena de calendari litúrgic laic que normalment es complementava amb el religiós. Aquestes mobilitzacions, que comptaven amb una aportació destacada de FET-JONS i de l'Exèrcit, pretenien subvertir la memòria popular recent i edificar un nou imaginari col·lectiu desvinculat del passat republicà. En aquesta missió, Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacionalsindicalista (FET-JONS), partit unificat per decret del General Franco el 1937, va esdevenir, al costat del nacionalcatolicisme, la principal font ideològica del règim. A la demarcació de Girona, tot i no comptar en termes quantitatius amb un nombre important de militants i adherits, va exercir una notable influència qualitativa sobre la societat tant pel que fa a ensinistrament ideològic com en la seva contribució en el control social. Mitjançant un llenguatge retòric i pseudorevolucionari, FET-JONS i les seves branques juvenils i sindicals van esdevenir el braç propagandista per excel·lència de la dictadura.

A tot aquest desgavell causat per la repressió, la violència i la conseqüent inquietud social que generava, cal sumar-hi l'autèntica realitat, malgrat estar maquillada per la publicística nacionalsindicalista i nacionalcatòlica, això és la dificultosa vida diària dels habitants de les comarques gironines. En aquest sentit, no es pot deixar d'esmentar que la quotidianitat de la postguerra va estar notablement influïda per la política econòmica autàrquica de la dictadura. Amb l'objectiu d'aconseguir una total independència respecte a l'exterior i l'excusa de les destruccions de la guerra, el règim franquista va imposar un rígid sistema econòmic que es fonamentava en la taxació dels preus a la baixa i en el control de la distribució dels productes mitjançant la imposició, entre la població, d'un racionament dels aliments insuficient. A tot això, s'hi ajuntava la manca de matèries primeres i una gestió nefasta de les fonts energètiques, que va comportar nombroses restriccions i incomoditats per a la població. Els efectes de l'Autarquia van ser ruïnosos per als sectors més desfavorits de la població — els salaris reals de 1948 representaven un 40% dels de 1936—, ja que va propiciar l'aparició d'un prolífic mercat negre o estraperlo, tal com s'anomenava popularment, que va comportar un augment de la injustícia social i de la misèria. Per tant, tot i el triomfalisme demagògic del règim franquista, a la majoria de la població li suposava un gran esforç cobrir les seves necessitats més bàsiques, ja que es veia obligada a recórrer al mercat negre i pagar uns preus inaudits, si volia aconseguir productes tan elementals com l'oli, el pa, el sucre o les patates.

Amb aquesta breu explicació del que van significar els primers anys del franquisme a les comarques de la demarcació de Girona, hem intentat de donar a entendre quina va ser la seva autèntica naturalesa de la dictadura. Es tracta, sens dubte, d'una qüestió capital, ja que en els darrers anys hi ha hagut una revifalla d'una historiografia neofranquista que pretén, de nou, manipular el nostre passat i promoure una visió condescendent d'un sistema

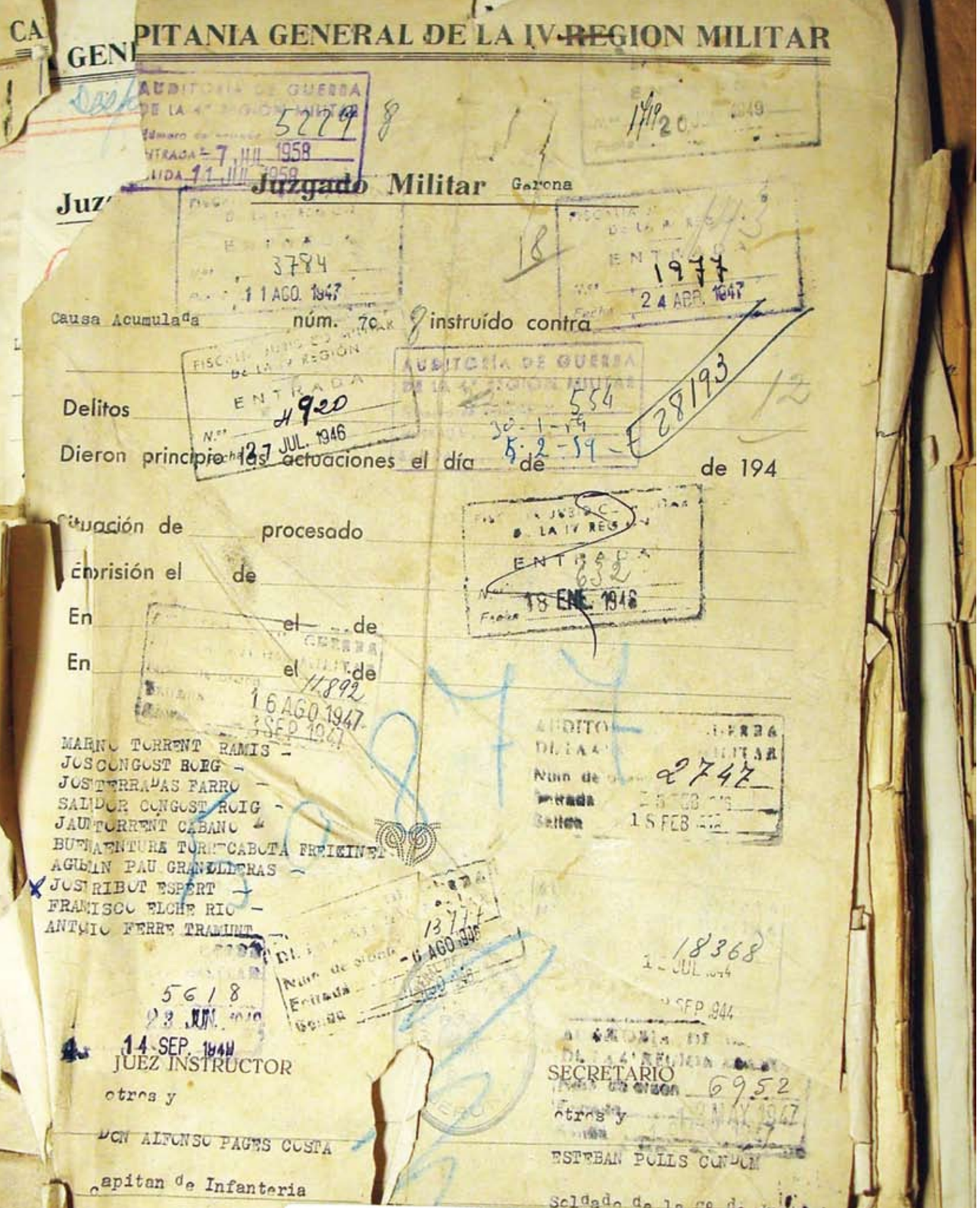

48
Campament del "Frente de Juventudes" a Calella de Palafrugell, 1948 (AMG-CRDI, autor Ferran Forn Navarro)

49
Campament d'estiu de la "Sección Femenina", grup de "Flechas azules" a Aiguafreda (Begur) on Mn. Ferran Sors assisteix com a consiliari, 1945 (AMG-CRDI)

polític abominable. Per tant, l'única manera d'evitar aquest despropòsit —propi d'una cerimònia de la confusió— és que d'una vegada per totes es promogui institucionalment i es faci efectiva una condemna sense pal·liatius del franquisme, atès que un règim polític com aquell mai no podria figurar entre els sistemes que defensen els requisits bàsics de tot corpus democràtic. Cal dir-ho alt i amb convicció, condemnar fermament les dictadures és una qüestió de maduresa i salut democràtiques. Si aquesta creença fos majoritària a tot l'Estat i les forces polítiques (dretes i esquerres) ho assumissin de manera convençuda, ben aviat finalitzarien les disputes absurdes i es podria afrontar el passat —encara que fos apassionadament — sobre unes bases científiques i morals que continguessin uns criteris mínims indiscutibles a l'entorn del que s'estima o no digne d'anomenar-se democràcia. La línia divisòria és molt clara: els drets humans i la llibertat de consciència —al costat de la igualtat d'oportunitats— en una societat civilitzada són intocables. En conseqüència, cal privilegiar una lectura de la història recent que rescati els fonaments de la democràcia de què gaudim en el present per molt imperfecta que es pugui considerar, i que contribueixi a millorar-la i profunditzar-la en el futur. Ras i curt, que quan es qualifica de tirania el règim franquista no apareguin veus argüint que estem al davant d'una conceptuació subjectiva. Sens dubte, hi ha suficients elements, que han d'estar reconeguts institucionalment, per tal d'argumentar que una afirmació d'aquesta índole no està sota sospita i que obeeix a una interpretació del passat erigida amb dades totalment objectivables. Aquesta exposició, que commemora el setantè aniversari dels primers consells de guerra a les comarques gironines, està completament en sintonia amb aquesta finalitat, en evidenciar que els orígens fundacionals del franquisme no es poden separar de la violència extrema i la criminalitat.

Josep Cruanyes i Tor
Advocat i historiador

5 ELS CONSELLS DE GUERRA

Tot el pes de la repressió política del franquisme de la guerra i en els anys de la immediata postguerra es va fer recaure en la jurisdicció militar, tal com es va establir en el ban de guerra de 28 de juliol de 1936. Això no era nou, ja que durant el règim monàrquic de la restauració, el govern de la monarquia havia fet el mateix amb la Llei de Jurisdiccions de 1906. El ban estenia la declaració de l'estat de guerra a tot el territori de l'Estat dominat pels franquistes i als territoris que s'anessin ocupant. Determinava que se sotmetrien a la jurisdicció militar en **Procediment Sumaríssim** tots els delictes de caràcter militar previstos al codi de justícia militar. Aquest procediment extraordinari només era previst per als casos de delictes flagrants, que eren castigats amb la pena de mort. El ban es va ampliar a més a d'altres delictes i es va assimilar al delicte de rebel·lió, relacionat amb actuacions de caràcter polític o vinculades a l'ordre públic i compreses al codi penal, a banda d'altres actuacions de tota mena relacionades amb el manteniment de l'ordre públic. A la pràctica suposava deixar qualsevol acte punible en mans de la justícia militar. He pogut comprovar que es jutjaren delictes comuns com ara el d'atracament, on no constava en el sumari que tingués cap mena de connotació política o d'ordre públic, i se'ls va aplicar aquest procediment extraordinari amb condemna de mort que no era prevista en el Codi Penal vigent.

Per decret de l'1 de novembre de 1936, quan Franco ja havia accedit a la Jefatura de los Sublevados, es va establir que en les ciutats ocupades es creaven Consells de guerra permanents que jutjarien amb un procediment sumaríssim encara més abreujat i que seria conegut com a **Sumaríssim d'urgència**. En ell se suprimien les diligències d'elevació a plenari en les que intervenia l'auditor, en les quals el fiscal feia la qualificació, es designava defensor, i es convocava una compareixença amb assistència de l'acusat i el defensor. En aquesta es proposaven i practicaven proves, després de la qual la defensa qualificava. Després de la compareixença, el jutge feia un resum de les actuacions i càrrecs passant-ho al tribunal que establia directament la data del judici. En ser suprimits aquests tràmits bàsics en la instrucció dels fets en què es basava el processament, el jutge limitava la instrucció a les declaracions de testimonis i a les aportacions d'informes de la policia, ajuntaments i caps del Movimiento; feia un resum dels càrrecs i ho elevava directament al tribunal, tot assenyalant la data del judici. En aquell interval es donava vista al fiscal i al defensor que es designava, que no feien qualificació escrita. Es feia el judici en el qual difícilment es podien practicar més proves i es dictava seguidament la sentència. Un cop dictada, es passava a l'Auditor i després era declarada ferma per part de l'autoritat militar de l'exèrcit d'ocupació.

Acta de celebración del Consejo de Guerra

En la plaza de Gerona, a primero de marzo de mil novecientos treinta y nueve.-Tercer año Triunfal. Reunido, en el Salón de actos de la Audiencia provincial, el Consejo de Guerra permanente nº 3 de Barcelona, para ver y fallar las causas acumuladas, seguidas por el procedimiento sumarísimo previsto en nuestro Código de Justicia Militar, contra los procesados Luis Vila Corominola, Antonio Vila Cabeza, José Alio Rosell, Antonio Vila Pinyo y Mercedes Periach Capdevila, todos los cuales asistían al Consejo.

Acto seguido de las actuaciones, se constituyó el Presidente, por el Secretario, se anunció por éste el objeto de la celebración del Consejo, dando lectura a las piezas de la causa, y después de haber sido examinados los procesados, que comparecieron libres y sin esposas, y los testigos que comparecieron a presencia de los procesados, se procedió a la lectura de los informes orales, solicitando el Fiscal la pena de muerte para todos los procesados, como autores de un delito de rebelión militar, que califica de los previstos en el artículo 237, penado en el artículo 238, ambos del Código de Justicia Militar; y otro de auxilio para cometer la referida rebelión militar, que califica y examina en el artículo 240 del mismo Código legal, y termina pidiendo para los procesados Sebastián Vila, Antonio Vila y José Vila, la pena de reclusión temporal, en su mínimo grado, con las accesorias de inhabilitación absoluta durante el tiempo de la condena, y para los demás procesados la pena de seis años y un día de prisión mayor, con las accesorias de suspensión de cargo público y derecho de sufragio

56

Presó Central de dones de Girona, el 10 de juliol de 1940 (Família Dorca, cedida per l'AFRF)

57

Sortida de la presó provincial de Girona a Salt, el 6 de gener de 1944 (Família Alabau, cedida per l'AFRF)

En els Consells de guerra sumaríssims ordinaris o d'urgència es van jutjar milers de persones en base a vagues denúncies que contenien simples insinuacions, que no es basaven en cap mena de prova concloent sinó en uns informes dels caps del Movimiento, de l'ajuntament, de la policia i d'algun testimoni que no passaven de meres conjectures. En molts casos, en el judici no s'arribava a practicar cap mena de prova, cosa essencial en un procediment penal. Les sentències es feien, en la majoria dels casos, seguint una plantilla model que no fonamentava les condemnes en cap mena de prova concreta. Un judici on la defensa no pot actuar, i la majoria de les vegades no està preparada per a fer-ho, i una sentència feta la majoria de les vegades seguint una plantilla, semblen calcades i no es fonamenten sobre cap mena de prova concloent.

En ser ocupada Catalunya i, en concret, Barcelona, el dia 26 de gener de 1939, va entrar el dia següent a la ciutat la columna "de Orden y Policía", encapçalada pel General Álvarez Arenas, amb les diverses forces que actuarien com a policia i l'Auditoria de Guerra de l'Exèrcit d'ocupació. Aquest va situar el seu centre d'operacions al Palau Robert, situat a la cruïlla del passeig de Gràcia i de l'avinguda de la Diagonal. Aquesta autoritat va disposar la creació de jutjats militars en els diversos partits judicials de tot el territori, i deu a la ciutat de Barcelona, repartits pels deu districtes en què la dividiren la les forces ocupants.

L'auditoria de guerra de l'exèrcit d'ocupació de Catalunya s'havia establert primer a Lleida, en ser ocupada la ciutat l'abril de 1938, tot i que no començà a actuar fins al mes de maig. En aquell període transitori sovintejaren els afusellaments sense cap mena de judici previ. Després de la darrera ofensiva contra Catalunya del desembre de 1938 i un cop ocupada Barcelona, l'Auditoria de l'Exèrcit d'Ocupació de Catalunya es va establir al Palau de Justícia d'aquesta ciutat, on es van disposar els consells de guerra permanents. No tots els judicis es feren allí, sinó que se'n feren a les altres capitals de província, que tenien lloc a les sales de l'Audiència Provincial i també, amb caràcter

58

Pati de la presó de Figueres el dia de la Mercè, 1942 (Família Paronella, cedida per l'AFRF)

excepcional, a diverses poblacions del país. L'Auditoria es mantindria allí fins el dia 1 de novembre del 1940. Durant aquell període, l'Audiència Territorial i la resta de tribunals ordinaris es van traslladar a l'edifici del Parlament.

Per tal de poder posar més mitjans a l'Auditoria de Catalunya, el 8 de novembre de 1939 es va crear una Auditoria a Girona que abastava els partits judicials de Barcelona fora de la mateixa ciutat, el Barcelonès nord, el Baix Llobregat, Igualada, Garraf i Penedès. Per altra banda, també hi hagué la de Tarragona, amb competència sobre el territori de Lleida.

La guerra es va acabar l'1 d'abril de 1939 i l'estat extraordinari d'ocupació de Catalunya va ser aixecat pel general Álvarez Arenas el 10 de juny d'aquell mateix any, tot i que se seguiria aplicant la situació excepcional del ban del 28 de juliol de 1936, que va declarar l'estat de guerra i que suposava mantenir els processos sumaríssims per delictes no només militars, sinó en general, tot allò que consideraven que atemptava contra l'ordre públic. El Consell Suprem de Justícia militar va dictaminar validar, en sentència de juliol de 1941 i de 31 d'octubre del mateix any, que es podia seguir aplicant després del dia 1 d'abril de 1939, sempre que els fets sotmesos a la jurisdicció militar tinguessin un mòbil polític. Això suposava seguir sotmetent a la jurisdicció militar totes les situacions previstes en aquell ban.

Per la Llei de 12 de juliol de 1940, quan van considerar que s'havia dut a terme el processament del gruix dels milers de detinguts, es van suprimir els sumaríssims

d'urgència, però se seguiren fent els judicis pel procediment sumaríssim ordinari previst al codi de justícia militar, tot i que es mantingué l'ordre de no demanar l'"enterado" en cas de determinats processats destacats.

Davant d'aquesta situació, el Col·legi d'Advocats de Barcelona es va adreçar al Capità General per a demanar que els advocats poguessin actuar en els consells de guerra; la resposta va ser negativa, i digueren que només podien actuar en "delitos comunes o especiales no sumarísimos en cuanto a la forma y el procedimiento y no derivados de la pasada rebelión". Això confirmava la situació d'excepcionalitat que seguiria en els consells de guerra.

59
Visites esperant a la porta de la presó provincial de Girona a Salt, 1944 (Famíla Alabau, cedida per l'AFRF)

Tot aquest estat de coses ens fa veure com el franquisme, contravenint tots els principis establerts a les normes penals i al propi codi de justícia militar vigents, en aquell moment de fer la sublevació, va fer a mida un procediment aparentment judicial que permetia resoldre amb rapidesa i sense cap mena de mínima garantia, el processament de milers de persones per motius polítics. Era més que un acte jurisdiccional de justícia, era un sistema per dur a terme un acte de venjança d'Estat i imposar el terror i una persecució massiva dels seus enemics.

No va ser fins al 1943 quan es va redactar de nou la tipificació del delicte de rebel·lió referint-se a les autoritats vigents del franquisme: "el Jefe del Estado, su Gobierno o instituciones fundamentales de la Nación". Fins al 1940 s'havia referit a les autoritats de la República, i des d'aquella data s'havia retornat a la referència de les autoritats monàrquiques. Això suposava que en tots els jutjats, als quals s'havia imputat delicte de rebel·lió o auxili de la rebel·lió, es va vulnerar el principi de legalitat, atès que se'ls va imputar un delicte que no havien comès sinó els de l'alçament que els jutjaven.

La llei del 29 de març de 1941, que va reformar el codi penal en relació a delictes contra la seguretat de l'Estat, associació i propaganda il·legal, va seguir encomanant-los als tribunals militars en consells de guerra sumaríssims. Això es va confirmar amb la Llei de 2 de març de 1943 de modificació del delicte de rebel·lió militar, que es va mantenir en modificacions legislatives posteriors fins que el 1964, amb la creació del Tribunal d'Ordre Públic, els delictes d'associació, reunió, manifestació i propaganda es van passar a aquest tribunal polític penal, i els de lluita armada seguiren adscrits als consells de guerra sumaríssims fins el darrer procés del franquisme, poc abans de la mort del dictador, celebrat contra militants d'ETA i del FRAP, del que es van dictar cinc condemnes de mort que es van executar el 27 de setembre del 1975. Una d'aquestes, la de Juan Paredes Manot, "el Txiqui", va ser a Catalunya, a Cerdanyola del Vallès.

60
Escales que baixaven els presos per anar al cementiri de Girona a ser afusellats

61
Diversos cartes i fotografies que enviaven els presos a les seves famílies: carta de Delfí Sedó, 1942 (Família Sedó,cedida per l'AFRF), foto de la presó de dones del convent de les Adoratrius enviada per Anna Padrosa Donat, sense data (Família Torrent, cedida per l'AFRF), postal de Jaume Mas Sola, sense data (Família Mas, cedida per l'AFRF)

Esther Llorenç
Secretària de l'Associació

6 Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme

L'Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme va néixer a Figueres al mes de març del 2003, quan espontàniament un petit grup de persones establirem contacte amb la intenció de reconstruir el reconeixement moral i jurídic dels nostres familiars que havien estat víctimes del franquisme, així com sensibilitzar l'opinió i les institucions sobre la repressió del nou règim instaurat el 1939. En l'actualitat comptem amb set-centes cinquanta-quatre famílies col·laboradores a tot Catalunya i a l'estranger. Els estatuts van ser enregistrats al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya el 24 de març del 2003 on figuren amb la inscripció núm. 4539, segons resolució del 15 de juliol.

Ja aviat començàrem la nostra activitat amb l'organització d'actes a diferents poblacions de Catalunya; així el 29 de març de 2003 vàrem organitzar el primer homenatge a les víctimes de la dictadura franquista al cementiri vell de Girona, amb l'assistència d'un centenar de persones que espontàniament s'hi sumaren. Paral·lelament preparàvem tota la documentació necessària per demanar al Tribunal Militar Suprem la revisió i la posterior anul·lació de setanta-dos consells de guerra de gironins que foren condemnats per delictes de rebel·lió militar i adhesió a la rebel·lió, quan en realitat ells només havien estat sempre fidels al govern de la República legítimament establert. El Tribunal Militar Suprem va desestimar al mes de juny del 2004 l'anul·lació d'aquests judicis amb la justificació de la falta d'aportació de noves proves.

L'Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme ha fet i està fent un esforç per restablir la memòria històrica sobre el que fou la repressió dels anys posteriors a la fi de la passada guerra civil i els 40 anys de règim franquista. Amb aquesta intenció ja des de l'any 2003 centrem part dels nostres esforços en poder reproduir els expedients dels consells sumaríssims de guerra de les persones empresonades i/o afusellades a les comarques de Girona, i també les causes de depu-

62
Acte de lliurement de la Creu de Sant Jordi al Teatre del Liceu de Barcelona de mans del President Pasqual Maragall, 2006 (AFRF)

63
Homenatge del Congrés dels DIputats a les víctimes del franquisme, Ajuntament de Figueres, 2004 (AFRF)

64
Donació de la Creu de Sant Jordi als associats, a Figueres el 24 de juliol del 2007 (AFRF)

ració de nombrosos funcionaris, tots ells víctimes de la nova situació política sortida de la guerra civil del 36. El principal objectiu és posar a l'abast i difondre tots aquests voluminosos expedients de documents, força vegades en un estat de conservació bastant deteriorat, tant pels familiars com per a investigadors i estudiosos per tal de recuperar i proclamar la memòria com a patrimoni col·lectiu. Si la lectura de les imatges fotogràfiques que hi fem no és bona, procedim a la seva transcripció literal, tasca molt lenta i feixuga, però que facilita enormement la seva consulta. Cada any hem fet entrega d'aquestes reproduccions (fins ara s'han reproduït prop de mil dos-cents consells de guerra) a nombrosos arxius públics, tant municipals com comarcals, a familiars, a historiadors, a periodistes de la demarcació i de tot Catalunya. Nova documentació que ha donat els seus fruits en nombrosos articles, llibres, entrevistes, conferències, emissions de televisió i de ràdio... no només monogràfics sobre el tema, sinó també hem vist amb satisfacció com la recuperació de les biografies d'aquestes persones represaliades han passat a formar part de monografies locals i altres tipus de llibres. Per exemple, una estudiant de batxillerat de l'IES Monturiol de Figueres va guanyar l'any 2006 un segon premi en el Certamen de Joves Investigadors del Ministerio de Educación y Ciencia a Màlaga per un treball de recerca centrat en l'estudi i l'anàlisi dels quinze primers afusellaments a Figueres.

Col·laborem en l'organització d'actes d'homenatges institucionals i inauguracions de monuments en memòria de les víctimes del franquisme, com els ja fets amb els ajuntaments d'Alella, Arbúcies, Bescanó, La Bisbal d'Empordà, Blanes, Cadaqués, Castelló d'Empúries, Roses, Sant Gregori, Sant Hilari Sacalm, entre d'altres. Esther Llorenç, juntament amb Aïda Lorenzo, han publicat fins al moment sis llibres, editats per *Curbet editor* de Girona, amb la mateixa finalitat divulgadora: *Hores de Vetlla* (2005), on es recullen trenta-cinc casos d'empresonament

65
Monument als morts en defensa de la República del Cementiri vell de Girona

i posterior afusellament; *Dones Republicanes* (2006), amb l'aplegament del testimoni de cinquanta dones que van ser represaliades pel règim franquista; *Republicans represaliats pel franquisme* (2007), amb l'estudi de cinquanta històries de vida de persones que patiren la passada dictadura; *República, Guerra civil, repressió franquista – història gràfica* (2007), llibre d'imatges, moltes inèdites; *Republicans represaliats pel franquisme, la causa contra l'AFARE i altres judicis* (2008), llibre que dóna llum sobre casos anònims que patiren directament l'acció repressiva del franquisme; *El sumari del president Companys i altres causes* (2008) títol prou explícit i clar del contingut.

Des de l'Associació s'ha col·laborat amb diferents mitjans de comunicació, a tall d'exemple podem enumerar entre la premsa escrita els diaris *El País*, *El Mundo*, *El Periòdico de Catalunya*, *La Vanguardia*, *Diari de Girona*, *El Punt*, els altempordanesos *Setmanari Empordà* i *Hora Nova*, *The Christian Science Monitor de Chicago* (USA). La participació en diferents programes de televisió d'àmbit estatal com *Informe Semanal* (TV1), *59 segons* (TV2), on s'ha explicat les activitats de la nostra associació, així com algun reportatge a TV3 i televisions locals i algunes entrevistes radiofòniques han estat, així mateix, importants en el fet de donar a conèixer la repressió que patiren nombroses persones durant l'etapa franquista.

Les col·laboracions escrites publicades a la Revista de Girona han estat les següents: *Alguns dels afusellats pel franquisme a Girona entre 1939 i 1943,* núm. 229 del març-abril del 2005; *Objectes fets a la presó per víctimes del franquisme entre 1939 i 1945,* núm. 241 del març-abril del 2007; *El defensor de la Badia de Roses,* núm. 251 del novembre-desembre del 2008; Els primers afusellats del 39, núm 252 del gener-febrer de 2009.

Amb el periodista madrileny Rafael Torres Mulas hem col·laborat a títol personal amb l'elaboració d'alguns

66
Portada del Consell de guerra instruit contra diverses persones, 1940 (Tribunal Militar Territorial III)

capítols de diferents llibres *Víctimas de la Victoria* (Grupo Anaya, 2003), *Desaparecidos de la Guerra de Espanya* (La esfera de los libros, 2003) i *Heridos de la guerra* (Grupo Anaya, 2004).

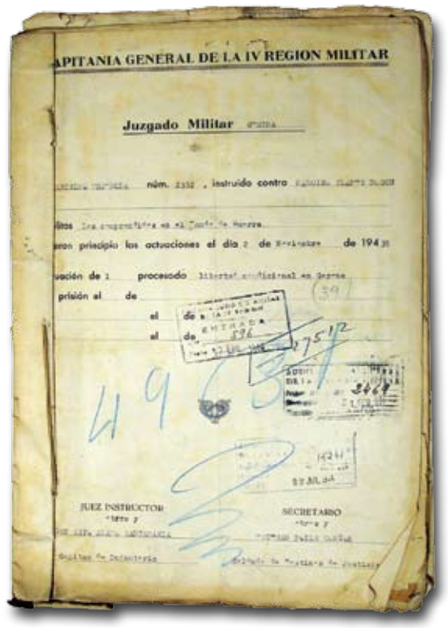
Cada any organitzem xerrades, tant a la seu de la nostra associació com a altres llocs; per exemple l´any 2008 presentàrem l´audiovisual "Testimonis de l´exili", així com unes trobades pels socis on vàrem reflexionar sobre la Llei de memòria històrica i el text de l´avantprojecte de Llei sobre localització i identificació de persones desaparegudes durant la guerra civil i la dictadura.

Recollim testimonis orals, documents personals de tot tipus com cartes adreçades als familiars com a últim comiat, petits objectes que entretenien a aquelles persones tancades als centres penitenciaris esperant una condemna que podia portar un final fatídic, tant originals com còpies, fotografies ... ; un material que posem a l´abast a tot aquell que vulgui participar en la difusió de la recuperació de la memòria dels represaliats del franquisme.

El passat mes de setembre de 2006, la Generalitat de Catalunya va concedir la Creu de Sant Jordi a la nostra Associació, que va anar a recollir la presidenta Sra. Aïda Lorenzo Rosa en nom de tots, per la seva activitat

67
Portada del Consell de guerra a diverses persones, el 19 de novembre de 1941 (Tribunal Militar Territorial III)

68
Portada del Consell de guerra a Narcís Clapés Bosch, el 2 de novembre de 1939 (Tribunal Militar Territorial III)

continuada en pro del reconeixement moral de les víctimes del període franquista. La Sra. Aïda Lorenzo és filla del guàrdia nacional republicà de Figueres, Joan Lorenzo, que va ser afusellat el 8 de març del 1939 al cementiri de Girona juntament amb nou persones més. Cal recordar que a les comarques gironines en aquests moments es comptabilitzen un total de cinc-centes vint persones que varen ser afusellades a les tàpies del cementiri de Girona, i d´aquestes, dues eren dones; a més, cinquanta-nou gironins perderen la vida al Camp de la Bóta, a Barcelona, i dos més a Lleida i un a Saragossa. Com a tot l'Estat, els anys en què la repressió a les comarques gironines va ser més dura foren el 1939 i el 1940. Afusellaren 461 persones a les tàpies del cementiri de Girona des del 8 de març del 1939 fins al 23 de juliol del 1940; a partir d´aquesta última data els afusellaments són més espaiats en el temps. L´últim afusellament tingué lloc a Girona el 19 de gener de 1945. A part cal comptabilitzar amb precisió els milers de gironins que patiren un consell de guerra que el portà a patir unes estades, més o menys llargues, segons els casos, privats de llibertat a la presó o en camps de treball.

L´exèrcit del General Franco entrà a Girona el 4 de febrer de 1939 i immediatament s´organitzà la repressió. El dia 1 de març ja se celebren al Palau de Justícia els tres primers consells de guerra de les comarques gironines. Foren jutjades 24 persones acusades de "rebel·lió mili-

tar". Carles Rahola i Juan Lorenzo foren jutjats en el tercer d'aquest consells de guerra sumaríssims. El tribunal dictà sentència de mort per a onze persones, que de seguida foren separades de la resta i portades a cel·les del seminari conegudes com a "neveres", on havien d'esperar l'execució. El bisbe Cartañà demanà clemència per escrit al Vicepresident del Govern. El dia 8 de març, a les 3 de la matinada, els condemnats foren portats a la capella on els militars els llegirien la sentència. A les 7 del matí la Guàrdia Civil va afusellar a Agustí Armengol Mateu, Miquel Batet Sau, Jaume Costa Costa, Josep Díaz-Guerra Calabuig, Francesc Giménez Gutiérrez, Jacint Grau Batlle, Joan Lorenzo Alcalde, Josep Masmitjà Guinó, Daniel Puig Font i Llúcia Vila Corominola. El 15 de març a les 5 del matí és afusellat tot sol Carles Rahola Llorens, també per la Guàrdia Civil. Els executats eren enterrats a terra, en una fossa comuna, per ordre de les autoritats franquistes.

La nostra associació continuarà treballant per a l'obtenció de l'anul·lació de tots els consells de guerra. Volem justícia, no venjança!

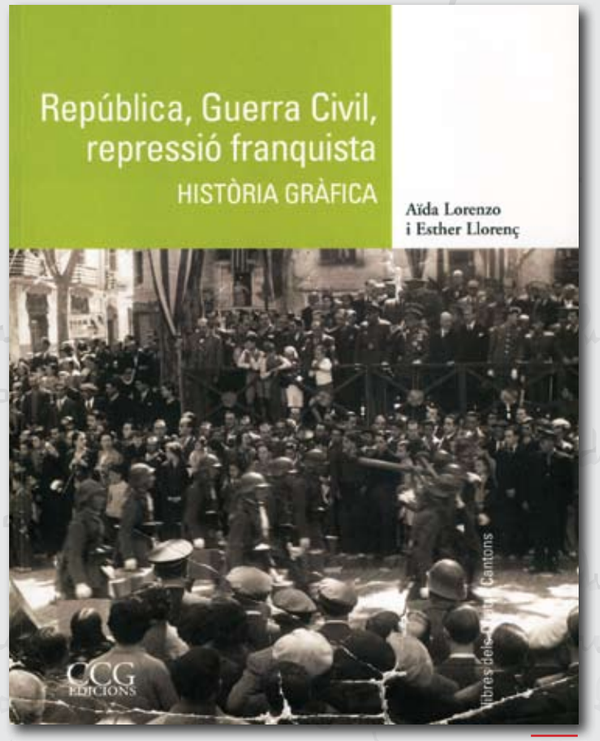

69
Carles Rahola Llorens
Afusellat el dia 15 de març de 1939
(Família Rahola, cedida per l'AFRF)

70
Juan Lorenzo Alcalde
Afusellat el dia 8 de març de 1939
(Família Lorenzo, cedida per l'AFRF)

Associació de Represaliats del Franquisme
Apartat de Correus 153 · 17600 · Figueres · Tel: 680 39 59 33 ·associacio.represaliats@gmail.com
www.familiarsrepresaliatsfranquisme.entitatsfigueres.cat

71

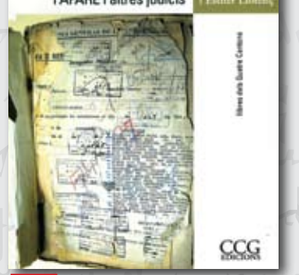
74

72

73

75

76

71- *República, Guerra civil, repressió franquista – Història gràfica* (2007), CCG Edicions
72 - *Dones Republicanes* (2006), CCG Edicions
73 - *Hores de vetlla* (2005), Llibres dels quatre cantons
74 - *Republicans represaliats pel franquisme* (2007), CCG Edicions
75 - *Republicans represaliats pel franquisme, la causa contra l'AFARE i altres judicis* (2008), CCG Edicions
76 - *El sumari del president Companys i altres causes* (2008) CCG Edicions

Procedència de les imatges

ACAE

2	autora Jusa Juanola
13	fons Ajuntament de Boadella d'Empordà
14	fons FET y de las JONS de Garriguella
25	Jutjat de 1ª Instància i Instrucció de Figueres
26-30	fons Procuradors Jou de Figueres
31	fons Lagresa de Figueres
32	Hemeroteca
44	

ACBE

45 i 46	fons Maruny i Jaca, autor desconegut

AFRF

43	cedida per Família Torrent
56	cedida per Família Dorca
57 i 59	cedida per Família Alabau
58	cedida per Família Paronella
61	Composició amb documents cedits per les famílies Sedó, Torrent i Mas
60, 62-64	autora Esther Llorenç
69	cedida per Família Rahola
70	cedida per Família Lorenzo

AHG

1, 3 i 24	autor Dani Bosch
4-12	fons Centre Penitenciari de Girona
15-23, 39 i 40	fons Govern Civil
33	Hemeroteca

AMG-CRDI

37 i 38	autor Lluís Solà
47	autor Sebastià Martí
48	autor Ferran Forn Navarro
49	autor desconegut

Tribunal Militar Territorial III

50-55, 66-68	autora Esther Llorenç

Altres

34 i 35	La Vanguardia, Hemeroteca
36 i 65	autora Agnès Figueres
41 i 42	gràfica elaborada per Agnès Figueres

Abreviatures i sigles

ACAE	Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà
ACBE	Arxiu Comarcal del Baix Empordà
AFRF	Associació de Familiars de Represaliats pel Franquisme
AHG	Arxiu Històric de Girona
AMG-CRDI	Arxiu Municipal de Girona, Centre de Recerca i Difusió de la Imatge
MUME	Museu Memorial de l'Exili

Agraïments a totes les persones i institucions que han cedit les imatges amb la finalitat de ser mostrades en aquesta exposició amb un objectiu cultural i de recuperació de la història.